

SOTA JA RANGAISTUS

**PUTIN, ZELENSKYI JA
VENÄJÄN HYÖKKÄYS
UKRAINAAN**

MIHAIL ZYGAR

Suomentanut Kyösti Karvonen

HELSINGISSÄ KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

Sivun 101 sitaatin Rudyard Kiplingin *Valkoisen miehen taakasta* suomentanut Antero Manninen.

Copyright © Mikhail Zygar 2023

All rights reserved.

This translation published by arrangement with Peters Fraser + Dunlop.

Englanninkielinen alkuteos: *War and Punishment: Putin, Zelensky, and the Path to Russia's Invasion of Ukraine*

Suomenkielisen laitoksen © Kustannusosakeyhtiö Otava 2023

ISBN 978-951-1-46237-8

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2023

SISÄLLYS

JOHDANTO	7
----------------	---

I OSA | SEITSEMÄN KERTOMUSTA

UKRAINAN KOLONIAALISESTA SORROSTA 13

1. MYYTTI YHTENÄISYYDESTÄ: Kuinka Bohdan H'melnytskyi teki sopimuksen Moskovan kanssa	15
2. MYYTTI PETOKSESTA: Kuinka Ivan Mazepan ja Pietari Suuren välit katkesivat	41
3. MYYTTI KRIMISTÄ: Kuinka Katariina Suuri vei vapauden kasakoilta ...	59
4. MYYTTI KIELESTÄ: Kuinka Taras Ševtšenko taisteli orjuutta vastaan ...	83
5. MYYTTI LENINISTÄ: Kuinka itsenäinen Ukraina syntyi	105
6. MYYTTI MENESTYKSESTÄ: Kuinka Stalin juoni Holodomorin	127
7. MYYTTI BANDERASTA: Kuinka ukrainalaiset taistelivat toisessa maailmansodassa	141

II OSA | SEITSEMÄN KERTOMUSTA NYKYSORROSTA

UKRAINASSA 155

8. JÄLLEEN YHTENÄISYYS: Kuinka Neuvosto-Ukraina etsi itseään.....	157
9. JÄLLEEN PETOS: Kuinka Leonid Kravtšuk tuhosi Neuvostoliiton....	183
10. JÄLLEEN KIELI: Kuinka Leonid Kutšma satuloi paholaisen ja lensi Moskovaan	209
11. JÄLLEEN BANDERA: Kuinka Putin kylvi oranssin vallankumouksen siemenet	253
12. JÄLLEEN MENESTYS: Kuinka Viktor Janukovyč voitti oranssin vallankumouksen.....	289
13. JÄLLEEN KRIM: Kuinka Putin laski sodan irti Ukrainaa vastaan....	337
14. JÄLLEEN LENIN: Kuinka Zelenskyi lopetti vitsailun	393
EPILOGI.....	451
KIITOKSET	456
LÄHTEET	457

Johdanto

Tämä kirja on tunnustus. Olen syyllinen siihen, etten lukenut ennusmerkkejä paljon aikaisemmin. Myös minä olen vastuussa Venäjän Ukrainaa vastaan käymästä sodasta. Kuten ovat myös aikalaiseni ja esivanhempamme. Valitettavasti myös venäläistä kulttuuria on syytettävä näiden kaikkien kauhistuttavien asioiden mahdollistamisesta.

Monet venäläiset kirjailijat ja historioitsijat ovat osaltaan mahdollistaneet tämän sodan. He ovat sanoillaan ja ajatuksillaan kylväneet venäläisen fasismin siemenet 350 viime vuoden aikana ja antaneet sen kukoistaa, vaikka heidän työnsä hedelmien näkeminen tänään kauhistuttaisi heistä monia. Emme huomanneet, kuinka tappava itse ajatus Venäjästä ”suurena imperiumina” oli. (Totta kai jokainen ”imperiumi” on paha, mutta annetaan historioitsijoiden arvioida muita imperiumeja.) Katsoimme monien vuosisatojen ajan sormiemme läpi sitä tosiasiaa, että ”suuri venäläinen kulttuuri” vähätteli muita maita ja kansoja sekä tukahdutti ja tuhosi niitä.

Meidän on toimittava, jotta venäläinen kulttuuri voisi jatkua. Meidän pitää alkaa katsoa sisimpäämme ja kertoa totuus menneisyydestämme ja nykyisyydestämme.

Venäläinen, ukrainalainen ja itse asiassa jokainen kulttuuri koostuu myyteistä. Valitettavasti meidän myyttimme veivät meidät vuoden 2022 fasismiin. On aika paljastaa ne.

Tämä kirja kertoo myyteistä ja kansoista. Ihmisistä, jotka elivät sata, kaksisataa, kolmesataa vuotta sitten ja muuttuivat myyttisiksi hahmoiksi. He kuolivat fyysisesti, ja sitten historioitsijat

riisuivat heidän inhimilliset ominaisuutensa: heidän heikkou-
tensa, heidän intohimonsa, heidän epäilyksensä, heidän todelli-
set motiivinsa. Heidät alistettiin vääjämättömälle ”historian lo-
giikalle”, joka palvelee vallassa olevien tarpeita.

Tämä kirja kertoo myös aikalaisistamme, esimerkiksi Volody-
myr Zelenskyistä. He ja monet muut näyttäytyvät nyt meille to-
dellisina ja tunnistettavina. Kuitenkin myös heistä tulee kuole-
mattomia ja heistä tehdään sankareita, ja sukupolven kuluttua
he näyttävät legendaarisilta hahmoilta. Sitä paitsi tämän kirjan
yksi päähenkilö, Venäjän presidentti Vladimir Putin, on jo oma-
na elinaikanaan muuttunut ylikuonnolliseksi, universaaliksi pa-
haksi. Yritän jäljittää, miten tämä tapahtui.

Kirjoitin tämän kirjan varta vasten modernilla kielellä ja pree-
sensissä. Yritän ilmaista ja selvittää historiallisia käsitteitä sekä
tehdä rinnastuksia nykypäivään siten, että tämän päivän lukija
voisi ymmärtää hengen eikä pelkästään kirjaimen.

Haluaisin, että tämä kirja olisi ymmärrettävä lukijoille vuosi-
sadan tästä eteenpäin ja että se antaisi heidän nähdä pilkahduk-
sen ajatusprosesseistamme. Tätä varten olen yrittänyt kuvata kaik-
ki hahmot eläviksi ihmisiksi, en historiallisiksi muistomerkeiksi,
ja romuttaa vanhat myytit säästämättä historioitsijoita, säälimättä
eilisen ihanteita, pelkäämättä loukata muiden venäläisten tunteita.

Tämä kirja ei tee menneisyyttä eikä nykyisyyttä tekemättö-
mäksi, mutta se voi muuttaa tulevaisuutta. Nationalistinen his-
toria on sairaus, joka vaivaa monia kansoja. Venäläiset voivat teh-
dä lopun myyteistä, jotka ovat tarttuneet heihin. Ukrainalaiset
selvittävät omat myyttinsä itse.

Monien vuosien ajan, vuodesta 2004 lähtien, kävin Ukrainassa
toimittajana. Tänä aikana pääsin haastattelemaan Ukrainan jo-
kaista presidenttiä ja tutustuin useimpiin poliittikkoihin, suur-
liikemiehiin, tunnettuihin toimittajiin, jopa kirkonmiehiin.
Olin todistamassa monia tapahtumia alkaen presidenttien

Leonid Kutšman ja Vladimir Putinin neuvotteluista jo vuonna 2003 aina siihen asti, kun presidentti Volodymyr Zelenskyi puhui Babi Jarin muistomerkkialueen avajaisissa vuonna 2021. Nat-sit tappoivat Babi Jarissa tuhansia juutalaisia.

Välillä vietin pitkäähköjä aikoja Kiovassa ja sitä ympäröivällä alueella. Esimerkiksi Butšassa kirjoitin ystäväni Nadjan talossa merkittävän osan kirjastani *Putinin sisäpiiri*. Nadja ei sattumoisin enää suostu puhumaan kanssani. Koska olen venäläinen, hän pitää minua ”imperialistina”.

Viime vuosikymmeninä olen työskennellyt politiikan toimittajana Venäjällä ja yrittänyt paljastaa tapahtumien takana olevia salaisuuksia ja motiiveja. Olen seurannut jatkuvasti muuttuvaa Venäjän Ukraina-politiikkaa. Koska kuulemani usein kauhistutti minua, en koskaan piilotellut oppositiossa olevan journalistin ja kirjailijan ajatuksiani.

Vuonna 2010 olin yksi televisiokanava Doždin, Venäjän ainoan riippumattoman uutiskanavan, perustajista. Dožd (Sade) käytännössä suljettiin vuonna 2014, kun se raportoi rehellisesti ja yksityiskohtaisesti Ukrainan arvokkuuden vallankumouksesta, jossa korruptioon ja vallan väärinkäyttöksiin väsyneet ukrainalaiset syrjäyttivät Ukrainan vallanpitäjät. Kreml määräsi Venäjän kaikki kaapeli- ja satelliittiyhtiöt lopettamaan Doždin lähetykset kuukautta ennen Krimin miehitystä.

Muistan hyvin, kuinka Venäjän senaattorit valtuuttivat 1. maaliskuuta 2014 presidentin ”käyttämään Venäjän asevoimia maan ulkopuolella” eli näyttivät vihreää valoa Ukrainan sodalle. Tuona päivänä kirjoitin kanavan päätoimittajana kollegoilleni kirjeen. Sanoin siinä, että osoituksena itsenäisen Ukrainan kunnioittamisesta ja tukemisestä tästä eteenpäin meidän pitää aina kirjoittaa *v Ukraine*, vaikka se riipii venäjän kieliopin tutkijoiden korvia. Aikaisemmin venäläiset sanoivat vuosikausia perinteisesti *na Ukraine* eivätkä *v Ukraine*. Ukrainalaiset pitivät tätä yleensä loukkaavana, koska venäjän kielen prepositio ”na” saa Ukrai-

nan kuulostamaan alueelta eikä maalta. Samanlainen eroavaisuus on englannin kielessä, jossa ”Ukraine” on suurelta osin korvanut ilmaisun ”the Ukraine”. Asia tuli minulle kristallinkirkaaksi maaliskuussa 2014: jos se on tärkeää ukrainalaisille, meidän on otettava se huomioon.

Kun Putin aloitti täysimittaisen hyökkäyksen Ukrainaan 24. helmikuuta 2022, kirjoitin avoimen kirjeen, jonka monet venäläiset kirjailijat, elokuvantekijät ja journalistit allekirjoittivat. Kymmenentuhannet muut Venäjän kansalaiset allekirjoittivat sen myöhemmin. Kirje kuuluu näin:

Venäjän Ukrainaa vastaan aloittama sota on häpeällinen.

Sota on meidän häpeämme, mutta valitettavasti lastemme sekä vielä vauvaikäisten ja syntymättömien venäläistenkin on kannettava siitä vastuuta. Emme halua, että lapsemme elävät hyökkäyksen tehneessä maassa ja että heidän tarvitsisi olla häpeissään siitä, että heidän armeijansa hyökkäsi itsenäiseen naapurivaltioon. Kehotamme kaikkia Venäjän kansalaisia sanomaan ”ei” tälle sodalle.

Emme usko, että itsenäinen Ukraina uhkaa Venäjää tai mitään muutakaan valtiota. Emme usko Vladimir Putinin lausuntoihin, että ukrainalaisia johtavat ”natsit” ja että heidät pitää ”vapauttaa”.

Vaadimme tämän sodan lopettamista.

Seuraavaksi minun oli paettava Saksaan. Kun asuin ensimmäistä vuotta Berliinissä, kävin läpi kaikki aikaisemmat haastattelut, jotka olin tehnyt työskennellessäni 18 vuotta Ukrainassa ja Venäjällä. Jatkoin keskustelujani ihmisten, satojen ihmisten kanssa. He muistelivat, mikä oli tuonut meidät siihen, missä olemme nyt. Tämä kirja syntyi näistä vanhoista ja uusista keskusteluista.

Kirjassa on kaksi osaa. Tämä kirja ei käsittele pelkästään nykyisyyttä vaan myös menneisyyttä – historiallisia myyttejä, jois-

ta nykypolitiikka on kasvanut ja joille se perustuu. Luin huolellisesti ja puolueettomasti historiallisia lähteitä ja yritin jäljittää Venäjän brutaalin imperiumin kehityksen ja alkulähteet, jotka johtivat nykyiseen sotaan. Tämä kirja ei ole missään nimessä yritys kirjoittaa Ukrainan historia. Se on pikemminkin ”rikollisen silmin nähty dekkari”, kronikka siitä, miten Venäjä on sortanut Ukrainaa viisi viime vuosisataa. Miten imperiumi yritti kasvattaa lojaalin eliitin mutta ei kyennyt lopulta tukahduttamaan Ukrainan yhteiskuntaa.

Tämä kirja kertoo pitkästä tiestä sotaan sekä rangaistukseen johtavasta tiestä, joka meidän on vielä kuljettava.

Nadja, en ole imperialisti, ja kirjoitan tämän kirjan, jotta muutkaan eivät tulisi olemaan.

I OSA

SEITSEMÄN KERTOMUSTA UKRAINAN KOLONIAALISESTA SORROSTA

RUOTSIN

IMPERIUMI

ITÄMERI

PREUSSI
Königsberg

Vilna

Moskova

LIETTUA

VENÄJÄN

PUOLA-LIETTUAN

TSAARIKUNTA

Varsova

KANSAINYHTEISÖ

PUOLA

Lviv

KASAKKA-

Kiova

Perejaslav

Hadiach

HETMANAATTI

Tšyhyryn

Žovti Vodi

ZAPORIŽŽIA HOST

MOLDAVIA

TRANSILVANIA

KRIMIN KAANIKUNTA

ASOVANMERI

Bahtšisarai

OTTOMAAN IEN IMPERIUMI

MUSTAMERI

Istanbul

KASAKKAHETMANAATTI

VUONNA 1654

200 mailia

200 km

1

MYTTI YHTENÄISYYDESTÄ: KUINKA BOHDAN H'MELNYTSKYI TEKI SOPIMUKSEN MOSKOVAN KANSSA

Venäläisen maailman keksiminen

Vuosi 1670, Kiova. Saksalainen munkki kirjoittaa historiankirjaa. Hän on Innokenti Gizel, syntynyt Königsbergissä, vartunut protestanttiperheessä, mutta muuttanut nuoruudessaan Kiovaan ja kääntynyt ortodoksiksi.

Innokenti ei kirjoita pelkästään historiaa käsittelevää kirjaa. Innokenti uskoo, että kirja auttaa puolustamaan ortodoksiuskoa, hänen rakastamaansa Kiovaa ja koko Ukrainan aluetta. Ketä hän pitää niiden suurimpana uhkana? Muslimeja eli ottomaanien imperiumia sekä länttä. Koska hän on Itä-Preussista kotoisin oleva saksalainen, Kiovan vannoutuneita vihollisia 1600-luvulla ovat etenkin Puolan katolilaiset ja hyvin aktiivisesti itäisessä Euroopassa toimiva jesuiittaveljeskunta. Innokenti itse ei ole vain munkki. Hän on Kiovan tärkeimmän luostarin apotti, siis

tärkeä poliittinen hahmo. Hän nivoo kirjassaan yhteen sen, mitä kiovalaiset munkit kirjoittivat ennen häntä, mutta lisää siihen hyvin tärkeän oman johtopäätöksensä.

Kuten keskiaikaisilla historioitsijoilla on tapana, Innokenti aloittaa tarinalla Nooasta ja kertoo, miten tämän poika Jaafet oli kaikkien eurooppalaisten esi-isä. Sitten kertomus siirtyy kuitenkin Jaafetin kuudenteen poikaan Mesekiin, josta polveutuvat legendan mukaan venäläiset ja josta johdetaan sana *Moskva* (Moskova).

Innokenti Gizel ei ole koskaan ollut Moskovassa, mutta hänen tavoitteensa on luoda harhakuva, että sillä ja Kiovalla on yhteinen historia.

Nykyajan kriitikko saattaisi sanoa, että preussilaissyntyinen Innokenti keksi sen, mikä tunnetaan tänään käsitteenä *rusški mir* (venäläinen maailma). Se ei kuitenkaan pidä täysin paikkaansa. Pohjimmiltaan hän keksii yhden kansakunnan, jolla olisi mukamas yhteinen historia. Gizel väittää, että Rusia asuttaa yksi kansakunta. Moskovon hallitsijoilla oli 1600-luvun jälkipuoliskolle asti hyvin sekava ja mytologisoitu käsitys historiastaan ja esivanhemmistaan. He pitävät itseään sekä Rooman keisarien että Kiovan prinssien jälkeläisinä ja seuraajina. Moskovon hallitsijat ovat varmoja, että heidän sukujuurensa yltävät itseensä keisari Augustukseen (63 eaa. – 14 jaa.) asti. Noin vuosina 958–1015 elänyt Vladimir (Volodymyr) on heidän mielestään linkki, joka yhdistää heidät Rooman keisareihin. He puhuvat mielellään myös Moskovon yhteydestä ortodoksiseen Konstantinopoliin, jonka turkkilaiset valtasivat noin kaksisataa vuotta aikaisemmin. 1600-luvun moskoviiteille Rooma, Konstantinopoli ja Kiova ovat yleisesti ottaen kaukaisia, puolimyyttisiä kaupunkeja.

Innokenti Gizel yhdistää kuitenkin kaiken Kiovaan ja alistaa historiallisen logiikan sille. Hänen maailmankuvassaan Kiova oli kerran jonkin abstraktin ylikansallisen Venäjän pääkaupunki. Sitten Moskovasta tuli sen pääkaupunki.

Innokenti Gizelin aikalaisille tämä historian muokattu versio on suorastaan vallankumouksellinen. 1600-luvulla Puolan kuninkaat kutsuivat itseään Rusin hallitsijoiksi; olivathan Kiova ja sitä ympäröivät maat kuuluneet useita vuosisatoja heille. Termi ”Rus” tarkoittaa tässä ortodoksikristittyjen asuttamaa Puola-Liettuan kansainyhteisön osaa. Puolalaiset kieltäytyvät periaatteesta käyttämästä itäisemmistä ”Moskovan” tsareista termiä *ruskie* (venäläiset) eli ”Rusin kansa”. Kiovalainen Innokenti Gizel kirjoittaa kuitenkin versionsa historiasta tarkoituksellisesti puolalaisvastaisesta näkökulmasta.

Lisäksi Innokenti väittää, että on olemassa kaikenkattava ”pan-venäläinen ortodoksinen kansa”, joka yhdistää saman saateenvarjon alle kaikki itäslaavit (nykyvenäläiset, -ukrainalaiset ja -valkovenäläiset). Moskova ajattelee sattumoisin eri tavalla. Moskoviittien ortodoksikirkko ei edes pidä Kiovan kristittyjä samanuskoisina. Jos 1600-luvun Kiovan asukas haluaa muuttaa Moskovaan, hänet täytyy kastaa uudelleen, koska moskoviittiset kirkonmiehet pitävät Ukrainan ortodoksisuutta eri uskontona. Innokentillä on kuitenkin oma poliittinen tavoitteensa: hänen kirjansa ei ole historiallinen tutkimus vaan pikemminkin diplomaattisissa neuvotteluissa käytettävä työkalu tai ase. Innokentin kohderyhmä ovat Moskovassa olevat diplomaatit – hän haluaa painostaa heitä moraalisesti. Hänen pitää taivutella moskoviittien tsaari solmimaan sotilasliitto ukrainalaisten kanssa ja antamaan näille turvatakuut ukrainalaisten Puolaa vastaan käymään sotaan. Hän peukaloi historiaa päästäkseen haluttuun lopputulokseen eli todistaakseen, että Kiova ja Moskova ovat suoraan samaa sukua ja että sen takia moskoviittien tsaarilla on velvollisuus auttaa Kiovaa.

Innokenti Gizelin tarkoitushakuinen kirja julkaistaan nimellä *Synopsis*. Siitä kiinnostutaan nopeasti muutoinkin kuin suoraan poliittisista syistä, ja siitä tulee yllättäen aikansa menestyskirja. Luonnollisesti *Synopsis* miellyttää suuresti senhetkistä Venäjän tsaaria Aleksei I:tä.

Ei kestä kauaa, kun *Synopsiksen* toinen ja sitten kolmas painos julkaistaan. Latinan- ja kreikankieliset käännökset ilmestyvät nopeasti. Lopulta Venäjän seuraavan tsaarin, tulevan Pietari Suuren, aikana *Synopsiksesta* tulee 1700-luvun Venäjän historian vakiintunut oppikirja.

Tulevina vuosisatoina *Synopsis* on esikuva Venäjän historias-
ta omat versionsa kynäileville venäläisille tiedemiehille (Vasili Tatištševille, Nikolai Karamzinille, Sergei Solovjoville, Vasili Kljutzšovskille ja muille). Gizelin jälkeen Venäjän valtion koko historia ponnistaa menneestä Kiovan ruhtinaskunnasta. Historioitsija ja vuoden 1917 lyhytaikaisen väliaikaishallituksen tuleva ulkoministeri Pavel Miljukov kirjoittaa vuonna 1913: ”*Synopsiksen* henki hallitsee ylivertaisesti 18. vuosisadan historiankirjoitustamme; se määrittelee lukijoiden maut ja intressit, on lähtökohta useimmille tutkijoille ja saa aikaan väittelyjä heistä vakavimmin otettavien parissa. Lyhyesti sanottuna se muodostaa viime vuosisadan historiatieteen kehityksen taustan.”

Innokenti Gizelin keksimä historiallinen logiikka tulee miellyttämään Moskovan hallitsijoita niin paljon, että se säilyttää asemansa historian virallisena versiona 21. vuosisadalle saakka. Ja niinpä osoittautuu, että saman vuosisadan venäläiset propagandistit, jotka väittävät, että venäläiset ja ukrainalaiset ovat yhtä kansaa, jolla on yhteinen menneisyys, ovat yksinkertaisesti retkahtaneet 1600-luvun propagandistin ideologiaan.

Aron Helena

Kaikki johtui rakkaudesta. Hänen nimensä on Elena (Helena). Hän on nuori ja kaunis, aivan kuten Kreikan mytologian kaimansa, joka sytytti Troijan sodan. Hän saa työpaikan rikkaan ukrainalaisen perheen lastenhoitajana. Talon emäntä Hanna on vakavasti sairas ja tarvitsee apua lasten kanssa. Talon omistaja,

Hannan aviomies, mieltyy nuoreen lastenhoitajaan, josta tulee nopeasti hänen rakastajattarensa.

Elenaa rakastaa (tai himoitsee) myös äveriäs puolalainen, joka unelmoi ryöstävänsä Elenan ukrainalaiselta naapuriltaan ja naivansa hänet. Tuollainen tarina päättyisi kyyneliin jopa 2000-luvulla, mutta 1600-luku on paljon julmempaa aikaa.

Pihkassa oleva puolalainen on nimeltään Daniel, ja hänen ukrainalainen kilpailijansa on Bohdan H'melnytskyi. Keväällä 1647 Daniel ja hänen palvelijansa, käyttäen hyväkseen hetkeä, jolloin Bohdan on poissa, hyökkäävät tämän kartanoon, sytyttävät sen tuleen, sieppaavat Elenan ja pieksävät varmuuden vuoksi Bohdanin kymmenvuotiaan pojan pahanpäiväisesti. Poika kuolee pian tämän jälkeen.

Kostoa janoava Bohdan lähtee Varsovaan, koska Ukraina on tuohon aikaan Puolan maakunta. Hän kääntyy ensimmäiseksi oikeuslaitoksen puoleen. Koska Bohdania vastaan rikkonut puolalainen aatelismies Daniel Czaplinski on korkea-arvoinen virkamies, oikeus määrää tämän maksettavaksi naurettavan 150 floriinin korvauksen. Bohdan uskoo, että hänen tilansa (puhumattakaan hänen pojastaan ja rakastajattarestaan) ovat ainakin kaksikymmentä kertaa arvokkaampia. Niinpä Bohdan vetoaa tapauksessaan henkilökohtaisesti Puolan kuninkaaseen.

Legendan mukaan kuningas ottaa Bohdanin vastaan palatsissaan, mutta salaa yömyöhään. He ovat samanikäisiä, ja heidän huhutaan tunteneen toisensa pitkään. Kuningas oli aikaisemmin antanut Bohdanille hoidettaviksi lukuisia erittäin salaisia tehtäviä, esimerkiksi sen varmistamisen, että kasakat auttavat ottoimaan imperiumia vastaan käytävissä sodissa, joita kuninkaan oma parlamentti *sejm* on kieltäytynyt rahoittamasta. Heidän tapamisessaan kuningas kuitenkin purkaa ensimmäiseksi mieltään: hän huokailee, ettei hänellä ole valtaa ja ettei aatelistoa pysty hallitsemaan. Vastaukseksi Bohdan kertoo raastavan tarinansa. Kuningas ei kuitenkaan halua sotkeutua tapaukseen ja huomaut-

taa retorisesti: ”Jos te kasakat [toisin sanoen palkkasoturit] olette niin urheita taistelijoita, jos teillä on aseita, miksi ette puolustata itseänne?” Tämä lonkalta heitetty ehdotus tulee muuttamaan maailmanhistoriaa.

Bohdan palaa Ukrainaan ja nostattaa kapinan puolalaisia lääninherroja vastaan. Tämä tapaus tunnetaan H'melnytskyin kansannousuna. Vain muutamaa kuukautta myöhemmin Bohdan kostaa vih miehelleen Daniel Czaplínskille: hän valtaa Danielin kartanon, saa Elenan takaisin ja nai tämän. Danielin on pakko paeta Puolaan.

Seuraavaksi hieman taustaa maailmasta, jossa Elena ja Bohdan elivät.

1600-luvun tavat

Vuonna 1647 Bohdan on viisikymmentäyksivuotias. Hän asuu maassa, jolla on monta nimeä, joista yksi yleisimmistä on Ukraina. Suurin piirtein näihin aikoihin matkailija Guillaume Levasseur de Beauplanin kirja *Description d'Ukraine* julkaistaan Ranskassa. Kirjoittaja selittää, että ”Moskovan suuriruhtinaskunnan ja Transilvanian välillä sijaitseva” Ukraina ymmärretään tavallisesti osaksi Puolaa. Toinen, yleisempi nimi näille maille on Rus tai Malaja Rus (Vähä-Rus) – kreikkalaista alkuperää oleva paikannimi. Monien ukrainalaishistorioitsijoiden nykyään tuke-
man version mukaan ”Vähä” viittasi yksikertaisesti siihen, että se oli valtion historiallinen ydin. Siitä pohjoiseen olevat maat tulivat tunnetuiksi ”Isona Rusina”, koska ne olivat laajempia. Ajan mittaan nämä nimet muuttuvat Malorossijaksi (Vähä-Venäjäksi), siis Ukrainaksi, ja Velikorossijaksi (Iso-Venäjäksi), Moskovan ympärillä oleviksi maiksi.

Bohdan elää jopa sen hetken mittapuun mukaan levottomina aikoina. Euroopan on nielaissut tapetun väestön prosentti-

osuudella mitattuna maanosan historian tappavin konflikti: se on imaissut mukaansa lähes kaikki eurooppalaiset valtiot, ja sen seurauksena 5–8 miljoonaa ihmistä kuolee. Historioitsijat tulevat kutsumaan sitä kolmikymmenvuotiseksi sodaksi. Se puhkeaa, kun Bohdan on kaksikymmentäkaksivuotias, ja kestää melkein koko hänen aikuisikänsä.

Ajan suurinta eurooppalaista supervaltaa kutsutaan yksinkertaisesti ”Imperiumiksi”, koska sen vertaista ei mantereella ole. Se on koko nimeltään Pyhä saksalais-roomalainen keisarikunta, joka on herttua- ja ruhtinaskuntien tilkkutäkki. Useimmat niistä, kun ne yhdistyvät 1800-luvulla, muodostavat modernin Saksan. Keisarikunnan pääkaupunki on Wienissä, ja sitä hallitsee Habsburgien dynastia.

Sota alkaa vuonna 1618 imperiumin ja nykyiseen Tšekin tasavaltaan kuuluvan Böömin välisestä konfliktista. Tätä 1600-luvun ”maailmansotaa” käydään näennäisesti uskonnon takia: katolinen Pyhä saksalais-roomalainen keisarikunta ja sen liittolaiset vastaan siitä irtautuneet protestanttiset ruhtinaskunnat. Melko äkkiä kaikki menee kuitenkin sekaisin, ja kansat alkavat teurastaa toisiaan riippumatta siitä, mitä uskontoa tunnustavat.

Uskonto on 1600-luvulla identiteetin tärkein tekijä. Kuten lähes kaikki ukrainalaiset, Bohdan syntyi ortodoksiperheeseen. Hänet kuitenkin lähetettiin viisitoistavuotiaana opiskelemaan jesuiittakouluun Lviviin, jossa häntä luonnollisesti rohkaistiin kääntymään katoliseen uskoon. Hän kieltäytyi periaatteesta tekemästä niin.

Bohdan lähtee sotaan kaksikymmentäneljävuotiaana isänsä kanssa, ottomaanien joukkoja vastaan taistelevan Puolan armeijan riveissä. Turkkilaiset ovat voitokkaita. Bohdanin isä kaatuu taistelussa, ja hänet itsensä otetaan vangiksi ja myydään ottomaanien orjuuteen. (Se on yleistä 1600-luvulla.) Bohdan on kuitenkin onnekas: kaksi vuotta myöhemmin Bohdanin sukulaiset ostavat hänet vapaaksi.

Palattuaan kotiin orjuudesta lannistumaton Bohdan lähtee taas pian sotimaan. Sotiminen on 1600-luvulla monien ukrainalaisten miesten tärkein ammatti. Useimmat ukrainalaiset ovat tuohon aikaan kasakoita. Palkkasotureina he tienavat leipänsä maanviljelyn tai kaupankäynnin lisäksi enimmäkseen sotimisesta. Palkkasotureista on sotien repimässä Euroopassa suuri kysyntä.

Tässä vaiheessa Ranska on liittynyt sotaan imperiumia vastaan. Vaikka Ranska on katolinen maa, hallituksen ensimmäinen ministeri, kardinaali Richelieu (tuttu *Kolmesta muskettisoturista*), näkee tilaisuuden Ranskan laajentumiseen Habsburgien kustannuksella. Luterilaisella Ruotsilla on samanlaisia imperialistisia päämääriä; sekin käy sota imperiumia vastaan. Kun Richelieu kuolee, kardinaali Mazarin jatkaa edeltäjänsä politiikkaa. Mazarin palkkaa vuonna 1644 osaston ukrainalaisia palkkasotureita valtaamaan Dunkerquen sataman Ranskassa.

Legenda kertoo, että kun Bohdan palaa kotiin pian Dunkerque-opeeraation jälkeen, hänen kartanonsa on tuhottu ja hänen rakastajattarensa on siepattu. Ensiksi Bohdan käyttäytyy kuin Puolan kuninkaan Vladislav IV Vaasan lojaali alamainen, esittää kanteensa oikeuteen ja sitten monarkille henkilökohtaisesti aivan kuten edellä kuvattiin. Bohdan kuitenkin loukkaantuu saamastaan kohtelusta ja kokoaa ympärilleen kasakka-armeijan. Bohdan kutsuu koolle kasakoita kaikkialta Ukrainasta ja esittää kansannousua. Ajatus osoittautuu hyvin suosituksi. Ukrainalaiset talonpojat ovat kyllästyneitä taloudelliseen ja uskonnolliseen sortoon. Kaikilla on monia syitä nousta kapinaan. Kyse ei ole lainkaan Elenasta.

Bohdan tarvitsee liittolaisen. Hän tuumii, että ihanteellinen liittolainen taistelemaan Puolaa vastaan olisi Venäjän tsaarikunta pohjoisesta. Sen pääkaupunki ja keskus Moskova on kuitenkin edelleen heikko vuosikymmenien selkkausten jälkeen. Ei ole mitään muuta mahdollisuutta kuin liehitellä eteläistä naapurua Krimiiä. Sillä hetkellä niemimaa on laaja muslimivaltio Krimin kaanikunta, jota hallitsevat yhä Tšingis-kaanin jälkeläiset.

Kunnianhimoton Moskova

Mikä vaivaa 1600-luvulla Venäjän tsaarikuntaa (tunnetaan myös Moskoviina), jonka keskus on Moskova? Miksi Bohdan H'melnytskyi pitää sitä heikkona ja kyvyttömänä auttamaan? Asia on niin, ettei maa pääse irti Iivana Julman hallintokaudesta. Iivana istui valtaistuimella viisikymmentä vuotta, pidempään kuin kukaan hallitsija Venäjän historiassa (ei edes Putin lyö tätä ennätystä... luultavasti). Hän laajensi merkittävästi valtakunnan aluetta ja sortii samaan aikaan kansaansa niin epäinhimillisesti, että hänen kuoltuaan vuonna 1584 yhteiskunta pysyi vuosikymmeniä muserrettuna ja lannistettuna.

Bohdan tietää kuitenkin vain vähän sellaisesta. Hän syntyi noin kymmenen vuotta tsaarin kuoleman jälkeen eikä ole koskaan edes kuullut ”Iivana Julmasta”. Virallisesti tsaari on Iivana IV, ja lisänimen ”Julma” keksii historioitsija Vasili Tatištšev vasta vuosisata myöhemmin.

Lapsuudessaan Bohdan kuuli paljon Puolan Venäjän tsaarikunnan kanssa käymistä sodista ja Puolan ajoittaisista yrityksistä saada oma ehdokkaansa sen valtaistuimelle. Kun Bohdan on viisitoistavuotias vuonna 1610, pajareina tunnettu Moskovan eliitti syöksee vallasta viimeisimmän useista tsareista ja tarjoaa kruunua toiselle viisitoistavuotiaalle, Puolan valtaistuimen kruununperilliselle, samaiselle tulevalle kuninkaalle Vladislav IV Vaasalle. Hän ja Bohdan eivät ole tietenkään vielä tutustuneet toisiinsa.

Moskovan pajareilla on vain yksi ehto: puolalaisen prinssin on käännettävä katolilaisuudesta ortodoksiuskoon. Jos ehdotus olisi hyväksytty, maailmanhistoria olisi ottanut uuden kurssin. Vladislav IV Vaasan isä, Puolan silloinen kuningas Sigismund III, tulee kuitenkin väliin. Hän vastustaa ehdottomasti poikansa kääntymistä. Kuninkaalla on joka tapauksessa parempi ehdotus. Jesuiittain kasvattama Sigismund ehdottaa itseään Venäjän uudeksi tsaariksi, minkä jälkeen tsaarikunnan asukkaat kään-

nytettäisiin väkisin katoliseen uskoon. Pajarit kieltäytyvät, sota puhkeaa, Puolan joukot miehittävät Moskovan. Puolalaisten liittolaisina taistelevat myös kasakat.

Bohdanille Venäjän tsaarikunta ei sen vuoksi ole niinkään uhka vaan toimimaton maa, joka vilisee ortodoksikristittyjä. Kun Bohdan täyttää seitsemäntoista, hän saa tietää, että Venäjän asemiehet ovat vallanneet Moskovan takaisin ja että puolalaiset ovat perääntyneet. Ja vaikka nuori Vladislav IV Vaasa kutsuu itseään edelleen tsaariksi, toinen nuori monarkki uudesta Romanovien hallitsijasuvusta on valittu Moskovassa tsaariksi. Tsaarikunnan hallitsijat pidättyvät kuitenkin vielä pitkään sitkeästi valloitusretkistä. Vielä 35 vuotta myöhemmin Bohdan ja hänen kasakka-armeijansa tietävät, etteivät he saa tsaarikuntaa koskaan taivutetuksi julistamaan sota Puolalle. Niinpä he kääntyvät Krimin kaanikunnan puoleen.

Itsenäinen Ukraina

Voidakseen aloittaa täysimittaisen kansannousun Puolaa vastaan Bohdanin on noudatettava demokraattisia menettelytapoja: Bohdanin pitää saada kasakat valitsemaan hänet heidän hetmanikseen eli ylipäälliköksi. Niinpä hän lähtee Zaporizžja Hostiin, joka on kaakkoisessa Ukrainassa sijaitseva puolustusrakennelma. Käytännössä se on maailman ääressä sijaitseva linnoitus, joka suojelee asukkaitaan ryöstelijöiltä, etenkin Krimin kaanikunnan joukoilta. Nämä hyökkäävät ajoittain Ukraina etelästä, ryöstävät ihmisiä ja sieppaavat heitä orjiksi. Ne, jotka ovat katsoneet 21. vuosisadalla *Game of Thrones* -fantasiasarjaa, voisivat verrata Hostia Muuriin ja Yöpartioon. Hostin kasakat ovat erityinen osa ukrainalaista yhteiskuntaa: he ovat huimapäisiä ja rohkeimpia, mikä näkyy heistä kertovissa useissa kansanlegendoissa. He ovat aina valmiita kapinoimaan. Host asettuu

koko voimallaan tukemaan Bohdania, joka valitaan asianmukaisesti hetmaniksi, ja kasakat karkottavat kaikki puolalaiset komentajat. Ukrainan kansannousu leviää nopeasti.

Varsova lähettää valtavan sotajoukon tukahduttamaan Ukrainan kapinointia (jo aikaisemmin mainittua H'melnytskyin kansannousua) ja jopa vaatii Moskovan tsaarikuntaa auttamaan. (Venäjän tsaari ironisesti suostuu antamaan apua.) Toukokuussa 1648 Bohdan H'melnytskyin joukot saavuttavat ensimmäisen suuren voittonsa Žovti Vodin kaupungissa. Satakaksikymmentä vuotta myöhemmin kasakat perustavat hyvin lähelle sitä Kryvyi Rihin kaupungin, jossa kolmesataakolmekymmentä vuotta myöhemmin syntyy Ukrainan tuleva presidentti Vova Zelenskyi.

Vain muutama päivä Bohdanin joukkojen voiton jälkeen Puolan kuningas Vladislav IV Vaasa kuolee munuaiskivitautiin. Josakin määrin järjenvastaisesti Bohdan järkyttyy uutisesta. Kapinoinnistaan huolimatta hän pitää yhä tärkeänä pysyä väleissä Puolan kuninkaan kanssa. Suunnitelmana ei ole irrottautua Puolasta kokonaan vaan saada suuremmat oikeudet ja itsehallinto. Nyt Bohdanilla ei ole mitään käsitystä siitä, kenestä tulee Puolan seuraava kuningas tai kenet hän kohtaa neuvottelupöydässä siten kun sen aika tulee.

Puola-Liettuan kansainyhteisön kruunu ei ole tuohon aikaan periytyvä. Sen sijaan seuraava monarkki on valittava parlamentissa, sejmissä, joka koostuu Puolan ja Liettuan aateliston ja papiston edustajista. Mietittyään asiaa Bohdan päätyy siihen, että hänelle vähiten huono vaihtoehto olisi Moskovan uuden tsaarin, Romanovien hallitsijasuvun Aleksei I:n, nouseminen Puolan valtaistuimelle. Ehdotus houkuttelee tsaaria, mutta hän epäröi. Samaan aikaan Bohdan yrittää neuvotella Puolan edesmenneen kuninkaan nuoremman veljen Juhana Kasimirin kanssa – tämäkin on vahva ehdokas. Aleksei I on yhä kahden vaiheilla, ja Juhana Kasimir valitaan.

Kansannousu kuitenkin jatkuu, ja kapinalliset talonpojat alkavat tuhota Ukrainan alueella asuvien puolalaisten ja juutalaisten koteja. 1600-luvun puolivälissä noin kolmasosa kaikista Puola-Liettuan kansainyhteisön juutalaisista asuu Ukrainan maaperällä. Monet heistä hankkivat elantonsa työskentelemällä Puolan hallinnon palveluksessa, etenkin Puolan aatelisten veronkantajina.

Kapinoinnin aikana kasakat ryöstelevät puolalaisten maatiloja ja tappavat niiden omistajia. Sen lisäksi on suuria juutalaisvastaisia pogromeja. Juutalaiset eivät ole kansannousun tärkein maali, he vain sattuvat olemaan väärässä paikassa väärään aikaan. Bohdan ei henkilökohtaisesti pidä juutalaisista. Koska kasakat kapinoivat ortodoksikristittyjen oikeuksien puolesta, he mieltävät juutalaiset yhtä lailla vihollisiksi ja teurastavat näitä puolalaisten ohella. Antisemitismi on 1600-luvulla laajalle levinnyttä ja syvälle juurtunutta. Kristittyjen lasten uhraamisesta syytettyjen juutalaisten oikeudenkäynnit eivät ole Euroopassa epätavallisia. Kansannousun jälkeen Bohdan saa pysyvästi maineen ilkeämielisenä antisemiittinä.

Ukrainan maa-alue on muutamassa kuukaudessa tyhjennetty lähes kaikista puolalaisista aatelistista, virkamiehistä, katolisista papeista ja juutalaisista. Arviot tapettujen määrästä vaihtelevat. Ihmishenki on 1600-luvulla vähäarvoinen, ja kaikki yhteenotot vaativat paljon uhreja. Samaan aikaan historioitsijoilla on taipumus paisutella lukuja.

Joulukuussa 1648 Bohdanin sotajoukot etenevät voitokkaasti ikivanhaan pääkaupunkiin Kiovaan. Korkea-arvoinen papisto – Kiovan metropoliitta, Kiovan luolaluostarin eli Petšerskin lavran apotti Innokenti Gizel ja jopa sattumalta Kiovan kautta Moskovaan matkalla oleva Jerusalemin patriarkka Paisios – tervehtii Bohdania juhlallisesti. He onnittelevat Bohdania tämän saavuttamasta voitosta ja jopa kutsuvat häntä ylhäisellä tittelillä *Knjaz*, joka merkitsee suurin piirtein suuriruhtinasta, ja antavat ymmär-

tää, että hän on hallitsija. Kuullessaan tämän Bohdan kokee sisäisen mullistuksen. Hän ei ole koskaan ajatellut, että Ukraina voisi olla erillinen itsenäinen valtio, jonka johtaja hän olisi.

Tavatessaan patriarkan Bohdan kuitenkin neuvottelee hänen kanssaan ensin täysin eri asiasta. Bohdanin rakas Elena pakotettiin kääntymään katolilaiseksi ja naimaan puolalainen, joka on nyt paennut. Onko Elenan mitenkään mahdollista erota aviomiehestään tämän poissa ollessa ja mennä uusiin naimisiin, tällä kertaa Bohdanin kanssa? Patriarkka ei pane vastaan (ja saa kuusi hevosta ja tuhat kultarahaa myötämielisyydestään). Bohdan ja Elena solmivat avioliiton.

Uusi maailmanjärjestys

H'melnytskyin kansannousu sattuu samaan aikaan toisen historiallisen tapahtuman kanssa, kun Euroopan kolmikymmenvuotinen sota loppuu. Rauhanneuvottelut saadaan päätökseen lokakuussa 1648 saksalaisessa Osnabrückin kaupungissa. Historioitsijat nimeävät sen Westfalenin rauhaksi.

Rauhansopimus takaa uskonnonvapauden Saksan protestanttisille ruhtinaskunnille ja merkitsee Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan tappiota. Imperiumin heikentymisen vastapainoksi tilalle nousee kaksi uutta eurooppalaista supervaltaa: Ranska (joka on vallannut Imperiumilta Alsacen) ja Ruotsi (joka on saanut hallintaansa Itämeren). ”Venäjä” ei osallistu kongressiin. Tämä yhden sanan käsittävä nimi on vielä tuntematon Euroopassa. Ruotsin neuvotteluvaltuuskunta mainitsee kuitenkin sopimuksessa, että ”Moskovan suurherttuakunta” oli yksi sen liittolaisista, vaikka ei osallistunut sotaan.

Bohdan H'melnytskyi totta kai kuulee, että sota on ohi. Hän tuskin muistaa aikaa, jolloin ei olisi sodittu. Hän näyttää testaa van Westfalenin rauhan ehtoja ja pyrkii turvaamaan Ukrainalle